

Archeologie českých zemí

pozdní středověk, novověk

11. Vzdělání, osvěcenství a učené společnosti.

Reformy

- **a) správní:** byrokratizace – společná zahraniční politika pro celou říši: direktorium a státní rada (poradní orgány Marie Terezie)
 - 1748: Královská deputace (úřad pro věci: vojenské, daňové a finanční)
- **b) hospodářské** – podpora podnikání (protoindustrializace: textilní manufaktury, zdokonalení pluhu, brambory)
 - 1775: Robotní patent (robota podle kontribuce (pozemkové daně), kterou poddaní platili státu)
tzv. Raabizace: část vrchnostenské půdy za poplatek rozdělena rolníkům
1848: robota zrušena (nejnižší: 13 dní ročně, nejvyšší tři dny týdně)
 - 1748: první tereziánský katastr (soupis poddanské půdy); 1757: druhý (soupis panské půdy)
 - 1750: jednotná měna: tolarová (1 tolar = 2 zlaté)
 - 1754: sčítání lidu 1770/1: číslování domů
 - 1764: sjednocení měr a vah + cel (palec = 0,026 m, stopa = 0,316 m, loket = 0,777 m, sáh = 1,896 m aj.)
- **d) Školské** – 1774: **Všeobecný školní řád:** povinná šestiletá docházka, na venkově triviální školy (čtení, psaní, počítání)
 - Jesuitům odňata střední a vysoké školství: 1773 zrušeno **Tovaryšstvo Ježíšovo** (založeno 1534)
- **e) Vojenské** – dle pruského vzoru: odvody, jednotný výcvik, uniformy, výzbroj, pevnostní architektura
 - **1752: Vojenská akademie:** založena ve Vídeňském Novém Městě

Osvícenství

Les lumières, the englihtenment, die Aufklärung

- 18. stol.** – krize tradiční stavovské společnosti (mentalit): 1680–1715: fr. Paul Hazard označil „krizí evropského vědomí“
 - protestantská část Evropy (Anglie, Francie, Nizozemí: revoluce); katolická konzervativnější (reformy)
 - **osvícený absolutismus**: Anglie: absolutní práva panovníka omezena parlamentem
 - Habsburská monarchie: zasahování světské moci do záležitostí náboženství a církve
 - **1741: pragmatická sankce** – Karlem VI. vymřela mužská linie Habsburků
 - nástup Marie Terezie (provdaná za Františka Lotrinského)
 - **1781: toleranční patent** – Josef II.: některá nekatolická vyznání (luteránské, kalvínské, pravoslavné, židovské)
 - ideály křesťanské humanity: rovnost lidí (mají duši od Boha), morální člověk nepotřebuje ke spáse církev
 - stát přirovnáván k fungujícímu stroji (jakési nebeské město)
 - snahy o poznání pozemského světa: víra v lidský rozum osvobozený od předsudků a pověr
 - skryté nekatolictví: zločin proti majestátu

- **Osvícenectví** – první filosofické hnutí s politickým významem: zásadní proměna nazírání na svět
 - uznávalo existenci Boha (první hybatel mechanismu světa)
deismus: bůh svět stvořil a dal mu zákony, ale už do jeho fungování nezasahuje
 - programové šíření vzdělanosti: víra, že vědecké poznání zlepšení život a vztahy lidí
 - zdroje: a) Descarteův racionalismus (ratio – rozum): postupy matematicko-mechanické přírodovědy
b) Lockeův empirismus (empirie – zkušenost): poznání skrze lidské smysly
 - rozvoj moderní vědy a jejího praktického uplatnění: formulace přírodních zákonů a společenských jevů:
 - Izák Newton** – anglický fyzik a matematik: položil základy mechaniky
 - propojil Keplerovy zákony pohybu planet s vlastní heliocentrickou a gravitační teorií
 - Carl Linnae** – systematika živé a neživé přírody
 - Denis Diderot aj.** – 1751-1756: Encyklopedie: slovník věd, řemesel a umění (shrnutí lidského poznání)
 - Jean-Jacques Rousseau** – O původu nerovnosti mezi lidmi (heslo „Volnost, rovnost, bratrství“)
 - Francois-Marie Arouet Voltaire** – deista, kritika absolutismu a církve, právo jedince na svobodu názoru
 - Charles-Luis de Secondat Montesquieu** – Duch zákonů: nejlepší forma vlády je ústavní monarchie

Učené společnosti

- Vedle univerzit a klášterů vznikají nové typy škol: akademie a učené společnosti
- **Vzor – Platónova akademie v Aténách:** společenství osvětených myslitelů (387 – 529 př. n. l.)
- **2. pol. 15. stol. – Accademia Platonica:** sdružení přátel antické filozofie a literatury ve Florencii okolo Marsilia Ficina a později Pico della Mirandoly (výklad Platonova učení, (podpora Medicejů)
- **16 a 17. stol.** – vznikaly zpravidla ze soukromé iniciativy učenců za podpory mecenášů (později vládní) mimo univerzitní a kulturní centra
 - některé akademie přejmenovávány na univerzity: Academia Julia v Helmstedtu (1576)
Academia Giessena v Gießenu (1607)
(v Kolíně nad Rýnem či Haidelberku)
 - vznikaly ze soukromé iniciativy učenců za podpory mecenášů (později vládní)
 - vzory pro evropská sdružení:
 - **1635: Académie française** – v Paříži
 - **1645: Royal Society** – v Oxfordu, přenesena do Londýna
 - **1652: Akademie der Naturforscher Leopoldina:** založena ve Schweinfurtu
 - **1700: Pruská akademie nauk** (Königlich-Preußische Akademie der Wissenschaften): v Berlíně (založena Gottfriedem W. Leibnizem a Daniel Arnoštem Jablonským, vnukem Komenského)
 - **1759: Bavorská akademie věd:** v Mnichově

Vědecké společnosti v Habsburské monarchii

- 1) 40. – 60. léta 18. stol.: reformy univerzit a první pokusy o ustavení učených spolků:

- reformy vysokých škol: omezování církevního vlivu ve prospěch státního vzdělání
- zájem o vědy u některých jedinců spjat s průmyslovými a podnikatelskými aktivitami:
- **1735: Matthias Bellius (Matej Běl)** – evangelický kazatel chtěl založit Uherskou učenou společnost v Prešpurku
 - nerealizováno pro odpor jezuitů
- **1738: Societas silentiarum** (Společnost mlčenlivých) v Innsbrucku
- **1753: Johann Anton Scrinci** – pokus o ustavení akademie při univerzitě v Praze
- **1746: Societas incognitorum in terris Austriacis** (Společnost neznámých učenců v zemích rakouských)
 - první učená společnost v Habsburské monarchii založená v Olomouci
 - založil bývalý pobočník Evžena Savojského, svobodný pán Josef von Petrasch ze Slavonie
 - členové z celé střední Evropy (Petraschův palác na Horním náměstí)
 - nejnovější objevy v Monatliche Auszüge (týdenní periodikum, pak v Kolíně nad Rýnem a Lipsku)
- **1769: Akademie věd a umění v Bruselu:** založila Marie Terezie v rakouském Nizozemsku (dnešní Belgie)

- **2) 70. – 80. léta 18. stol. : osvobození školství a ustavování učených společností po zrušení Societatis Jesu:**
- **1770: Společnost pro orbu a svobodná umění v Království českém** přejmenovaná na:
Vlastenecko-hospodářskou společnost v Království českém
- **kol. 1770: Soukromá společnost nauk:** předchůdkyně Královské české společnosti nauk
 - u zrodu stál mineralog a geolog Ignaz Anton von Born (Gelehrte Nachrichten, později přejmenován)
 - učenci (slavista Josef Dobrovský a historik František Martin Pelcl) a osvícení mecenáši z řad šlechty
 - **Česká společnost nauk:** zpočátku volné sdružení přispěvatelů do vědecké ročenky
- **1784: Královská česká společnost nauk** – ustanovena ze Společnosti nauk
 - orientována na přírodovědnou a historickou problematiku
 - časopis: Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften
 - mezi zakladateli: J. Dobrovský, G. Dobner, F. M. Pelcl aj.
 - organizace vědeckého života

- **3) 90. léta 18. stol. – 20. léta 19. stol.:**
- **1799: Soukromá společnost přírodovědy a vlastivědy na Moravě** (prezidentem byl hrabě Jan. Křtitel Mitrovský)
a **Přátelé přírodovědy a vlastivědy**
- **1800:** obě společnosti spojil Ch. C. André v:
Soukromou společnost sjednocených přátel k podpoře moravské přírodovědy a vlastivědy
- **1847: Císařské akademie věd ve Vídni** – z Čech císařem jmenováno šest vědců (Palacký, Šafařík, meteorolog Kreil, botanik Presl, chemik Redtenbacher, mineralog Zippe)
– 1892: splynula s Kartelem německých akademií.
- **1825: Uherská akademie věd v Pešti**
- **1836: Jihoslovanská akademie věd a umění v Záhřebu** (další v Benátkách a v Miláně)
- **1891: Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen**
– zprvu spolek zájemců o podporu německé vědy a kultury v Čechách (členy i celé instituce a sdružení)
- **po 1918: Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik**
– působnost rozšířena na celou Československou republiku
- **1941:** transformace v německou akademii věd v Praze

Řádoví vzdělanci

- **Kláštery** – vědecký život přinášel: existenční zajištění
dostatek času na ušlechtilé záliby
knihovní fondy
- **Historia litteraria** – dílo, na němž pracovala skupina historiků, kteří byli členy jezuitského, piaristického, benediktinského nebo paulánského řádu
- **Jezuitský řád (Societatis Iesu)** – přední matematikové a fyzikové spjatí s observatoří v Klementinu, kteří jako jedni z prvních studovali dílo Izáka Newtona (optika, fyzika)
(Josef Stepling, Jan Tesánek – Principie přeložil a vydal)
- **Prokop Diviš (1698–1765)** – premonstrát působící v Louce a později v Příměticích u Znojma
– tzv. meteorologický stroj: bleskosvod díky uzemnění fungoval lépe než Franklinův
- **Gottfrieda (Bohumír) Bylanský (1724–1788)** – cisterciácký opat ze Zlaté koruny: zemědělství, lesnictví, botanika, zoologie, meteorologie a astronomie

Svobodné zednářství

- **Vývoj** – od středověkých cechovních sdružení kameníků (tzv. operativní dílny) až po tzv. dílny filosofické a zednářské lóže
- **1717** – založena prvá **Velká lóže (Grand Lodge of England)**
- **1741** – do Čech přinesli francouzští vojáci bojující proti Marii Terezii na straně bavorského kurfiřta Karla Albrechta
 - pražská lóže **U tří korunovaných hvězd**: založil maršál **Charles Louis August Fouquey kníže Belle-Isle**
- **1746** – **Societas incognitorum**: svobodný pán Petráš sloužil ve vojsku prince Evžena Savojského
 - v paláci na Horním náměstí bylo kulturní centrum, kde se diskutovalo o vědě a umění
 - 1754 lóže na zásah krajského hejtmána rozpuštěna
- **1785** – **Josef II.**: dal svobodné zednáře pod státní dozor (využívá je pro zájmy monarchie)
 - povolil činnost lóží v hlavních městech dědičných habsburských zemí (maximálně tři)
- **1787-1780** – **Josef Dobrovský**: pokrokový kněz působil na Klášterním Hradisku v Olomouci („modrý abbé“)
 - 1779: přijat do lóže Zu den drei gekrönten Sternen
 - 1794: jako sekretář Královské české společnosti nauk se od lóže distancoval
- **1795**: zakázala jakékoli zednářství bez ohledu na jeho orientaci.
- **1801** – zákaz členství státních úředníků v zednářských lóžích
- **1886** – Christian d'Elvert: Die Freimauern in Oestereich, besonders Mähren
- **Hrabě Špork** – zakladatel svobodného zednářství v Čechách: kontakty na protestantské prostředí
- **Jan Amos Komenský (1592–1670)** – představitel pansofického hnutí: nebyl svobodným zednářem

Literatura

- Cerman, I. Šlechtická kultura v 18. století: filozofové, mystici, politici, Praha 2011.
- Česal, A. Josef Dobrovský jako inspirující osobnost pro (české) svobodné zednáře v 1. polovině 20. století, *Slavica litteraria* 15, 2012, 2, 27–40.
- Haubelt; J. České osvícenectví. Praha 1986.
- Kostlán, A. Societas incognitorum. První učená společnost v českých zemích, Praha 1996.
- Kostlán, A. Raně novověké učené společnosti a Societas incognitorum, *Historická Olomouc* 11, 1998, 215–224.
- Kostlán, A. Josefínská vzdělanost a vznik Královské české společnosti nauk, in: Hana Svatošová (ed.), Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800, Praha 2006, s. 29–41.
- Králík, O. Olomoucká Societas incognitorum. Olomouc 1974.
- Kroupa, J., Alchymie štěstí. Brno
- Kühndel, J. O zednářství na Moravě. Olomouc 1938.
- Kollman, V. Societas incognitorum a olomoučtí zednáři, *Zprávy vlastivědného muzea v Olomouci* 276, 1998, 1–8.
- Wondrák, E. K 250. výročí založení olomoucké Společnosti neznámých učenců, *Střední Morava* 2/3, 1996, 45–50.
- Pokorná, M. Královská česká společnost nauk, in: Martin Franc – Antonín Kostlán – Alena Míšková (eds.),
- Bohemia docta: K historickým kořenům vědy v českých zemích, Praha 2011, 58–138.
- Srb, T. Řád svobodných zednářů I. – III, Praha 2002–2009.
- Šindelář, B. Zednářství koncem 18. století na Moravě, *Moravský historický sborník*, Brno 1986, 144–183.
- Šindelář, B. Zednářství v Čechách a na Moravě v 18. století a jeho vztah k osvícenství, *Sborník historický* 32, 1985, 53–91.